

Recenze monografie Dirga, L. & Váně, J. (2023): Náboženství za mřížemi. Stále(é) i nestálé. Praha: Barrister & Principal

Eva Krulichová
Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Co nevidět si budeme moci na pultech knihkupectví pořídit knihu *Náboženství za mřížemi: stále(é) i nestálé* editovanou kolegou Lukášem Dirgou a Janem Váně ze Západočeské univerzity v Plzni. Editorské duo je to vskutku jedno z nejpovolanějších. Jak napovídají jejich nedávne publikace (např. Dirga & Váně, 2020; Váně & Dirga, 2016; Váně & Dirga, 2020; Váně & Dirga, 2021), problematice věnované náboženství, potažmo duchovní službě v prostředí vězení, se intenzivně věnují.

I když se dosavadní výzkumy povětšinou neshodnou na tom, zda náboženské programy vedou ve svém důsledku ke snížení recidivy (Thomas & Zaitzow, 2006), vnášení náboženství za mříž je vnímáno jako přínosné hned z několika důvodů. Religiozita například umožňuje odsouzeným lépe zvládat stres spojený se ztrátou svobody, vyrovnat se s vinou a přijmout novou identitu (Clear et al., 2000). Neméně důležitou se ukazuje být role kaplanů – nositelů náboženské víry –, kteří často fungují jako prostředníci lidí ve výkonu trestu odnětí svobody ve vztahu k autoritám na jedné straně, a při komunikaci s nejbližšími na straně druhé (Beláňová & Trejbalová, 2020).

Že jde o téma, které aktuálně rezonuje napříč společnostmi, dokládá mimo jiné i monografie *Duchovní služba ve věznicích* vydaná na podzim 2022 a psaná perem akademika, katolického kněze a bývalého vězeňského kaplana Michaela Martinka, která se setkala s kladným přijetím vědeckými pracovníky (Beláňová, 2023) i odborníky z praxe. Přesto, jak v úvodu své knihy uvádějí Dirga a Váně, doposud na trhu chyběla „komplexní publikace detailně pojednávající vybrané zastřešující téma

na základě mezioborové diskuse“ (s. 8). Z tohoto důvodu oslovili editoři vědce a vědkyně z řad historiků, právníků, sociologů, religionistů, etnografů a kriminologů a přizvali je ke spolupráci na společné monografii s cílem seznámit čtenáře s významem náboženství v českých věznicích z pohledu rozmanitých perspektiv, které tyto obory nabízejí. Protože se kniha dělí na 7 více či méně nezávislých kapitol, budu se každé z nich věnovat postupně.

V první kapitole se Ondřej Hladík zabývá historií vězeňské duchovenské služby tak, jak se formovala od počátku 19. století do sametové revoluce v roce 1989. Detailním způsobem pojednává o postupném prorůstání náboženství do každodenní reality věznic a vězněných osob i potlačování náboženských aktivit a pronásledování církevních představitelů po roce 1948, kteří, jak píše, „změnili stranu mříží, na níž se doposud nacházeli. Namísto vážených osobností, které pečovali o potřeby věřících, se z nich najednou stali pronásledovaní nepřátelé režimu, na něž dopadla perzekuce tím nejtvrdějším způsobem“ (s. 30). Omezování náboženských svobod, které s sebou přineslo i postupné zateizování společnosti, pak pokračovalo v podstatě až do roku 1989. Z mého pohledu je trochu škoda, že výklad v tomto momentě končí s poznámkou o vězeňských reformách po roce 1989 a konstatováním, že na otázky spojené se znovupronikáním víry mezi odsouzené v 90. letech a opětovném podněcování jejich zájmu o náboženství, je potřeba ještě odpovědět. Čekala bych alespoň stručný exkurz do pamětí církevních představitelů a kaplanů (viz např. Pivoňka, 2018) či reflexi nad posledními více jak 20 lety vývoje v této oblasti.

Druhá kapitola se prostřednictvím Kamila Nedvědického věnuje historii právního ukotvení duchovní služby v českém vězeňství. Její první část se nicméně v některých aspektech tematicky prolíná s obsahem první kapitoly, kdy po krátkém historickém úvodu blíže diskutuje události od roku 1852 spojené s novodobou právní úpravou vězeňství, včetně praktikování náboženství ve věznicích. Některé informace se tak opakují, a myslím, že by bývalo nebylo na škodu je sjednotit a uvést pouze v jedné (rozuměj první) z kapitol. Je zde nicméně patrné odborné zaměření autorů projevující se na jedné straně snahou o historický popis událostí a na straně druhé důrazem na právní ukotvení celé problematiky, a tak opakující se informace nepůsobí nijak rušivě. Druhá část kapitoly se navíc věnuje vývoji po roce 1989, tj. navazuje tam, kde první kapitola skončila. Z logiky věci jde ale spíše o popis právních úprav a vymezení činnosti duchovních ve vězeňských zařízeních, než o bližší vhléd do každodenní praxe kaplanů, který, jak už sem zmínila, mohl být přínosem k pochopení milníků vedoucích k etablování duchovní služby ve věznicích do podoby, jak ji známe dnes.

Třetí kapitola Petry Zhříválové a Terezy Raszkové sleduje vztah náboženství a kriminality z pohledu kriminologického výzkumu a zaměřuje se na náboženské a spirituální programy ve vězení a jejich efektivitu. Úvod kapitoly dle mého názoru působí trochu roztříštěným dojmem a někdy je složitější sledovat směr argumentace. Autorky se při vysvětlování vztahu náboženství a kriminality opírají o řadu dalších

teoretických konceptů a přístupů, ať už jde o punitivitu nebo dokonce vliv genetiky a funkce mozku jako intervenujících proměnných mezi vztahem religiozity a pácháním trestné činnosti. Transparentnosti bohužel nepřidá ani název kapitoly *Ve vězení si přátele nehledejte, boha klidně ano*, jehož první část autorky vlastně nijak nereflktují... Dále kapitola pojednává o náboženských a spirituálních programech ve věznicích, přičemž autorky se ve svém výkladu často opírají o poznatky z amerických a jiných zahraničních výzkumů. Oceňuji komplexní pohled na zkoumanou problematiku a snahu autorek zasadit ji do širšího teoretického rámce, nicméně s ohledem na obsah prvních dvou kapitol bych čekala trochu větší pozornost upřenou na situaci v českých věznicích, ať už jde o reflexi typů náboženských programů, jejich obsahu či zhodnocení existence nebo naopak absence studií zabývajících se evaluací těchto programů z pohledu jejich aktérů – kaplanů, odsouzených či případně vychovatelů, ředitelů věznic apod.

Čtvrtá kapitola se věnuje náboženské symbolice vězeňského tetování. Autoři Martin Rychlík a Alena Lochmannová se nejprve zaměřují na vztah náboženství a tetování v obecné rovině, v druhé části kapitoly již převážně ve spojení s vězeňským prostředím. Autorka zde představuje i výsledky vlastního výzkumu. Zajímavé jsou z mého hlediska poznatky o tom, jak odsouzení zhmotňují vlastní víru i pocity skrze náboženská tetování, jaké funkce ve vězení tetování plní i jaké významy mohou nabývat podle toho, na jaké části těla jsou umístěna. V závěru kapitoly autorka rovněž uvádí, že tetování „mohou být cennou pomůckou odborným pracovníkům věznic, kteří skrze symboliku tetováže mohou citlivě nahlížet na osobnost odsouzeného“ (s. 114). Osobně bych ocenila hlubší reflexi této problematiky, zvláště když, jak autorka sama uvádí, vedla rozhovory (předpokládám, že o problematice náboženského tetování odsouzených) také se zaměstnanci věznic.

V páté kapitole upírají Ondřej Kolář a Miroslav Mareš pozornost na projevy extremismu a radikalismu ve vězeňském prostředí, které mají často i náboženský podtext. Autoři nejprve vymezují termíny, se kterými pracují, a seznamují čtenáře s různými aktéry extremismu a radikalismu i jejich specifiky ve vězeňském prostředí. Z mého pohledu mohli tuto část kapitoly zjednodušit, například s využitím poznámkového aparátu a odkazů na rozšiřující literaturu pro ty čtenáře, které problematika hlubší konceptualizace sledovaných termínů zajímá. Nicméně spíše než o nutnost jde o otázku osobního vkusu. Následně se kapitola věnuje příkladům extremismu a protiopatření spojených s jeho potlačováním. V této souvislosti lze vyzdvihnout snahu autorů o poměrně detailní popis situace v českých věznicích, byť jak sami uvádějí, v porovnání se zahraničím je problém extremismu ve vězení zatím spíše izolován na jednotky případů.

Poslední dvě kapitoly knihy se od předchozích mírně odlišují co do struktury textu, ale i tím, že opět soustředí svůj zájem výhradně do prostředí českých věznic, konkrétně ke kaplanům a odsouzeným. Svá tvrzení a závěry podporují kvalitativními i kvantitativními daty. Andrea Beláňová ve své kapitole popisuje role, se kterými se vězeňští kaplani v rámci výkonu své profese identifikují. Na jedné straně vystupují

jako zaměstnanci vězeňské služby, na druhé jako průvodci odsouzených, kterým pomáhají na cestě ke změně vlastní identity, což řada kaplanů označuje za vrchol jejich působení. Kapitola by podle mého názoru mohla být lépe teoreticky ukotvena a závěry autorčina bádání by mohly být ve větší míře přetaveny do konkrétních doporučení do praxe, nicméně i tak jde o kvalitní příspěvek do diskuse o postavení kaplanů v sociální struktuře věznic.

Naopak Jan Váně a Lukáš Dirga obracejí svoji pozornost k odsouzeným jako hlavním příjemcům duchovní péče. Konkrétně pomocí kvantitativních dat zkoumají rozložení religiozity v populaci odsouzených, frekvenci i účel účasti na náboženských aktivitách a vztah mezi vírou a extremismem. Kapitola přináší zajímavá zjištění, byť jde o data získaná v rámci jedné věznic. I když tento fakt autoři reflektují v limitech studie, mohli být podle mého názoru v některých interpretacích ještě opatrnější. Některé tabulky by také mohly být přehlednější či přetaveny do lépe čitelných grafů.

Celkově lze i přes uvedené výhrady shrnout, že jde o kvalitně zpracovanou monografii. Jistě si i díky mezioborové perspektivě, kterou nabízí, najde rychle své čtenáře z řad akademiků, praktiků a studentů, které dané téma zajímá. Ačkoli jsem nevystudovala religionistiku a nejsem praktikující věřící, vnímám, že v dnešní uspěchané době je víra pomocníkem a pro některé přímo nutností na cestě životem, který nám klade nejednu překážku. Někdy se mi ale zdá, že tak trochu zapomínáme na to, že potřeby, které víra dokáže naplnit, nezmizí v momentě, kdy se člověk sledem různých událostí octne ve vězení. Právě naopak. Stejně jako se i ateista začne modlit, když mu hrozí nebezpečí nebo prochází těžkou životní zkouškou, tak i člověk ve výkonu trestu může (znovu) najít Boha a skrze něj i cestu k nápravě. Náboženství dává všem! lidem naději. A to je něco, oč stojí za to bojovat.

Literatura

- Beláňová, A. (2023, 5. května 2023). Duchovní služba ve věznicích očima kaplana. *Dingir*. Dostupné na: <https://info.dingir.cz/2023/01/duchovni-sluzba-v-ceskych-veznicich-ocima-kaplana/>
- Beláňová, A. & Trejbalová, T. (2020). „Prvních deset let jsem si s personálem netykal.“ Pozice kap-lana v české věznicí. *Sociológia*, 52(1), 5-23.
- Clear, T. R., Hardyman, P. L., Stout, B., Lucken, K., & Dammer, H. R. (2000). The value of religion in prison: An inmate perspective. *Journal of contemporary criminal Justice*, 16(1), 53-74.
- Dirga, L., & Váně, J. (2020). Czech Republic: Religion and Prison–The History of an Ambivalent Partnership. In J. Martínez-Ariño & A.-L. Zwillig (eds.), *Religion and Prison: An Overview of Contemporary Europe* (pp. 91-111): Springer.
- Pivoňka, B. (2018). *Duchovní služba v postkomunistickém vězení: Aneb ohlédnutí za dvacetiletím Vězeňské duchovenské péče*. Praha: SUSA.

- Thomas, J., & Zaitzow, B. H. (2006). Conning or conversion? The role of religion in prison coping. *The Prison Journal*, 86(2), 242-259.
- Váně, J. & Dirga, L. (2016). The Religiosity Behind Bars: Forms of Inmate's Religiosity in the Czech Prison System. *Sociológia*, 48(6), s. 641-663
- Váně, J., & Dirga, L. (2020). The prison chaplain as a part of penitentiary care? Transformation of the Czech prison system after the fall of communism. *Archiwum Kryminologii*, (XLII/1), 253-269.
- Váně, J., & Dirga, L. (2021). Religious Freedom in Prisons: A Case Study from the Czech Republic. In *Religious Freedom: Social-Scientific Approaches* (pp. 175-194). Brill.